

Професійний розвиток вчителя в умовах динамічних змін у суспільстві в системі післядипломної освіти

Райса Черновол-Ткаченко

Прогресивні зміни в системі освіти потребують оновлення змісту і форм в усіх напрямках її реформування, спонукають до нових підходів у співвідношенні та взаємозв'язку між традиційними та сучасними концептами її розвитку. Ключова позиція у цьому процесі належить учителю, який є провідником освітніх перетворень.

Це обумовило в системі післядипломної освіти і курсів підвищення кваліфікації нову методологію освітніх послуг, орієнтовану на стратегію безперервного розвитку вчителя, рівні його особистісного вдосконалення відповідно до динамічних змін у суспільстві, інтелектуалізацію в навчанні і вихованні підростаючого покоління, потреби закладу загальної середньої освіти. На зміну азимуту професійного зростання вчителя значною мірою вплинув і воєнний стан в Україні, який обумовив масштабне впровадження дистанційних та змішаних форм навчання, започаткованих ще в період ковідної пандемії.

В Інституті післядипломної освіти Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди на курсах підвищення кваліфікації широко використовуються нові педагогічні техніки, психологічне мотивування, варіації інклюзивної освіти, методи проєктів, цифрові технології, штучний інтелект тощо. Такий підхід забезпечує ретрансляцію нових знань споживачам освітніх послуг за вибором.

У даній науковій розвідці акумульовано напрями оновлення і професійного розвитку вчителя в системі післядипломної

педагогічної освіти, де створено цілеспрямований освітній простір, обумовлений програмою розвитку, з визначеними критеріями і показниками рівнів досягнутого ефекту. У нормативних і законодавчих документах післядипломну освіту класифікують як спеціалізований процес, що вдосконалює, поглиблює, розширює і оновлює професійні знання, уміння і навички за фахом чи надає нову професію або спеціальність, послуговуючись попереднім освітнім рівнем і практичним досвідом [1]. Цей освітній напрямок спонукає педагогічну і науково-педагогічну спільноту до самоосвіти, саморозвитку, участі у різних видах і формах підвищення кваліфікації в межах професійних потреб і запитів [2].

Методологія безперервного процесу розвитку вчителя послуговується нормативно-правовими документами нової законодавчої бази: Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», Постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 1133 від 27.12.2019 р.).

У наукових розвідках система післядипломної освіти досліджувалась: В. Андрющенко, М. Войсехівським, І. Зязюном, К. Левківським, Н. Ничкало та іншими. Вони висвітлили інноваційні процеси неперервної освіти, яка супроводжує людину протягом усього її життя. Акцентували на тому, що розвиваючи

професійні компетентності, працівник освіти упереджує власні ризики і забезпечує конкурентоспроможність у своїй професійній діяльності.

Л. Карамушкою, О. Овчаруком, О. Пометуном, А. Хуторським, Ю. Шапраном та іншими вивчались та висвітлювались проблеми становлення вчителя в умовах утвердження філософії Нової української школи.

І все ж, численний науковий доробок у цій царині переконує, що дане питання досліджене науковцями недостатньо і використано далеко не всі резерви сучасної національної освіти у формуванні і зростанні професійного акме вчителя.

Практичний досвід переконує, що ефективна реалізація суспільної ролі вчителя забезпечується його індивідуальним професійним зростанням за умов, що надані йому освітні послуги будуть відповідати його освітньо-кваліфікаційним запитам, озброювати продуктивними методиками оцінювання новатики, механізмами її реалізування.

На сьогодні вчитель отримав право на вільне обрання форм і методів підвищення кваліфікації, але його вибір здебільшого стихійний, бо самоаналіз його педагогічної діяльності не завжди відповідає об'єктивним критеріям вимог до фахового зростання, а це означає, що він здійснює оцінку своєї праці формально.

Якісно забезпечити цей процес можливо там, де кваліфіковано навчають педагогічної професії. Це педагогічні університети та Інститути післядипломної освіти як їхні структурні підрозділи, що опікуються проблемами підвищення кваліфікації педагогічної еліти. Саме вони в умовах стартування Нової української школи, чи не найефективніше, здатні вирішувати проблеми становлення професійно вмотивованого вчителя, який прагне до самовдосконалення, саморозвитку упродовж усього життя, хоча питання, де навчатися і чому, залишається дискусійним.

Трансформаційні зміни в суспільно-економічному житті нашої держави

обумовили нові підходи в проектуванні індивідуальної кар'єри вчителя, розширили потреби формування стратегії його розвитку. Професійне становлення вчителя буде неефективним в разі відсутності умов його перспективного зростання.

Професійна кар'єра вчителя — специфічна і, здебільшого, реалізується в горизонтальній площині засобами підвищення професійних категорій під час атестації, бо штатні посади кар'єрного зростання в галузі освіти досить обмежені на ієрархічних рівнях.

Таким чином, цей процес зводиться до розширення меж професійної майстерності на рівні акме і завершується як усвідомлення високого рівня конкурентоспроможності на ринку праці, виражає бажання вчителя вдосконалюватися і набувати нові компетенції і компетентності, послуговуючись пропозиціями курсів підвищення кваліфікації.

Безперервне акме власної траєкторії розвитку вчителя має реалізовуватись на засадах гуманістичних ідей, індивідуальних його потреб і запитів.

Це забезпечує йому високий статус у суспільному житті і, водночас, створює умови освоєння професійних можливостей в межах інших організацій, професій і спеціалізацій, розширює певною мірою варіативність кар'єрних позицій.

Стратегічне професійне планування започатковується при отриманні професії у вищому закладі освіти, де відбувається адаптація до сприйняття власного професійного «Я», формується мотивація набуття професійних компетенцій і компетентностей, повне усвідомлення соціальних запитів до посади вчителя.

Наступний етап характеризується утвердженням і розвитком професійної самореалізації у напрямку до акме. У наукових дослідженнях його номінують як акмеологічний. У цей період вчитель творчо реалізується і професійно самостверджується.

На третьому етапі він чітко усвідомлює себе як самореалізована особистість з власним педагогічним стилем, стійкою

професійною позицією, якісним й ефективним результатом педагогічної діяльності. Його професійне кар'єрне зростання задовольняє потреби «Я-особистість».

Четвертий етап, як процес професійного вигорання, досить специфічний. Його часові межі за стажем педагогічної діяльності і віком є суцільно індивідуальні. Все залежить від власної професійної рефлексії вчителя. За умов, що вона дієва, він і далі крокує кар'єрними сходинками, в разі її затухання, знижує професійну активність.

Отже, стратегія кар'єрного зростання вчителя знаходиться у площині його особистісної самовизначеності, самопрогнозованості, самопередбачуваності.

Саме тому в концептах Нової української школи освітній вектор в системі післядипломної освіти і підвищення кваліфікації лежить у площині вирішення проблем особистісно спрямованої освіти конкретного фахівця.

Централізована система підвищення кваліфікації педагогічних кадрів перешкоджала задоволенню професійних запитів вчителя, його творчому зростанню, прогресивному мисленню.

Практичний досвід і науково-теоретичні узагальнення переконують, що професійна майстерність в умовах сьогодення здійснюється ще фрагментарно.

III видкоплинні світові перетворення, зміни в середовищі життєдіяльності людини, специфіка її власного розвитку висувають нові вимоги до компетенцій і компетентностей того, хто надає освітні послуги. А це потребує наявності якісних освітніх програм випереджувального змісту з урахуванням інноваційних перетворень в галузі, будови структури її гармонізації, створення передумов інтернаціоналізації післядипломної освіти, не порушуючи національної ментальності держави Україна.

Вчитель-майстер має не лише володіти знаннями, а, перш за все, вміти набувати нові залежно від проблем, які необхідно вирішувати, а також доцільно оперувати ними за будь-яких обставин і ситуацій.

Важливим напрямом досягнення якісного та ефективного рівня підвищення кваліфікації вчителя є опанування цифрових технологій як один із засобів не лише вдосконалення, а й збереження освітнього процесу в умовах воєнного стану. При цьому треба пам'ятати, що живе слово вчителя з екрану має бути переконливим і змістовим, а презентаційні матеріали виконувати допоміжну, підсилюючу роль при його засвоєнні та набутті відповідних компетентностей.

Tакий підхід створює можливості реалізації особистісно-гуманістичної позиції вчителя, сприяє системному вдосконаленню його педагогічних дій, розвиває рефлексивну культуру, орієнтує на особливості предметної сфери, забезпечує знаннями нових освітніх технік, формує креативне мислення. Увага зосереджується на інтелектуально-особистісному розвитку в процесі опанування вчителем інноватики, а не лише професійних навчальних дисциплін.

Світові тенденції цивілізованих держав спрямовані на вибудову освітньої стратегії, яка б забезпечила в перспективі становлення більшої частки суспільства всебічно розвинених особистостей, здатних повноцінно реалізовувати свої потенційні можливості і статусність на задоволення суспільних потреб, вибудовуючи ієрархію власного кар'єрного зростання.

Адже саме така особистість є спроможною активувати прогресивний поступ розвитку суспільства на засадах плюралізму і демократії, вартісних основ життя. Отож, новий зміст освіти спрямовує траєкторію кар'єрного зростання вчителя від «соціальної технології» до «персонал-технології», спонукає його педагогічну діяльність та принципи моделювання, які реалізуються засобами розвивального організаційно-діяльнісного підходу.

Головним спрямуванням післядипломної освіти і її складової — підвищення кваліфікації — є не стільки забезпечення опанування вчителем нової інформації, як створення умов для розвитку й утвер-

дження його індивідуального науково-пізнавального профілю педагогічної діяльності (В. В. Химинець). Вчитель покликаний вибудувати власну творчу життєву позицію педагогічної діяльності і впроваджувати її в освітній процес закладу освіти, розтлумачувати своїм вихованцям сутнісний зміст понять: духовність, гуманізм, демократія.

Концепти підвищення кваліфікації мають реалізовувати ціннісно-культурну парадигму, яка констатує, що вчитель є не виконавцем, а творцем освітнього процесу, який орієнтується в сучасних освітніх теоріях та інноваційних практиках, розвиває особисту активність в оволодінні ними.

Ми поділяємо наукові позиції стосовно того, що індивідуальна траєкторія професійного саморозвитку вчителя має вибудовуватись таким чином, щоб, реалізуючи власний творчий потенціал у сродній праці, він забезпечував просування досягнення колективної мети у вирішенні завдань освітнього процесу, реально оцінював свої можливості, своєчасно усував прогалини, управляв емоційним станом, морально стверджувався.

Крокуючи сходинками професійного акме, вчитель має усвідомлено долати стереотипи, психологічні бар'єри, адаптуватись до позицій партнерства як з колегами, так і з учнями.

Складниками його індивідуальних запитів у системі післядипломної освіти є: власний вибір освітнього простору в межах підвищення кваліфікації (денна, заочна, дистанційна, змішана форми; варіативні навчальні плани й освітні програми), у міжкурсовий період (участь у тренінгах, спецсеминарах, диспутах, круглих столах, творчих групах, проєктній діяльності, спрямованих на професійний розвиток); комунікування в освітньому інформаційному просторі (робота в експертній групі предметного спрямування; розроблення особистих сайтів, блогів; використання інтернет-ресурсів); безперервний професійний розвиток (власне обрання освіти в часі і термінах; накопи-

чення зразків досвіту колег; зустрічі з учителями-новаторами, рефлексія).

Схарактеризуємо кожен із складників.

Цільова підготовка за індивідуальним планом та власним вибором часу і термінів створює передумови обирати плани підвищення кваліфікації за профілем викладання (фізика, біологія, математика) чи інтегровані (за умов викладання кількох дисциплін), чи тематичні (цифрові технології при викладанні дисциплін гуманітарного циклу).

Важлива роль у цьому процесі належить комплексному підходу, який враховує пізнавальний запит вчителя на посилення логіки розвитку знань (продуктивний підхід) чи функціонування знань (репродуктивний підхід). У першому випадку формується творча компетентність практично перетворювати набуті знання в нові. У другому випадку результати вивчення забезпечують репродукування знань на практиці. Отже, важливо змінити навчання відтворювати знання на їх генерування [2, 4].

Варіативність освітніх програм у системі післядипломної освіти виражається освітніми програмами зі спеціальностей, спеціалізації та диференціації у відповідності до потреб замовників освітніх послуг та можливостей вносити оперативні корективи відносно спрямованості освітнього процесу. Гнучкість системи післядипломної освіти відбувається за умов її реформування, змін на ринку праці, а це послаблює її інертність і забезпечує можливості слухачам підвищувати кваліфікацію відповідно до потреб і запитів.

У міжкурсовий період їхні інтереси задовольняються науково-методичними тренінгами, семінарами, інструктивними порадами профільного змісту.

У межах післядипломної педагогічної освіти з урахуванням індивідуальних особливостей слухачів дозволяється диференціювання часових меж при опануванні програмного матеріалу. Особливо це зручно в умовах дистанційної освіти. Використання програми Moodle створює

зручні часові можливості для самостійного опрацювання інформації.

Індивідуальні потреби у саморозвитку вчителя реалізуються різноманітними формами і засобами. Однією із них є індивідуальна освітня траєкторія (маршрут, програма тощо). Вона виражає персоніфіковану позицію вчителя, його авторський шлях вибору самовдосконалення, адекватний його креативним запитам, які супроводжуються рефлексією власного професійного досвіду. Індивідуальні шляхи до педагога-майстра мають враховувати й індивідуальні освітні запити учнівської спільноти, щоб відповідально й ефективно реалізувати педагогіку партнерства.

Умови інформаційно-комунікативного середовища дозволяють інститутам післядипломної освіти використовувати педагогічні техніки вчителів-новаторів, співпрацювати з ними в межах освітнього процесу, продукувати їхній досвід молодим вчителям, вчителям, які здійснюють педагогічну діяльність репродуктивно.

Дослідники педагогічної рефлексії різних поколінь однак в думці, що цей феномен є важливою компонентою особистісного професійного акме вчителя. Рефлексія обумовлює об'єктивну оцінку як власного досвіду, так і усвідомлення рівнів досвіду колег.

Спробуємо з'ясувати особливості рефлексії при вирішенні проблем у педагогічній діяльності. Вочевидь, що це оцінювання власного «Я» відносно професійних вимог за фахом.

Цей процес забезпечує коригування власного професійного шляху. Визначальним її складником є усвідомлення значимості суб'єкт-суб'єктних відносин і прагнення їх вибудувати конструктивно, щоб у процесі комунікувань отримувати передбачувані результати.

За умов наявності бар'єрів і перешкод у вирішенні проблем професійного змісту рефлексія вибудовує маршрут їх долання пошуком нових орієнтацій і ціннісних бачень, які сприяють усуненню деформацій, забезпечують новий смисловий ефект професійного росту.

Вчитель, який володіє рефлексивною діяльністю, здатен реалізовувати інновації осмислено, педагогічно зріло, виступаючи в ролі співтворця. Він готовий до адекватного оцінювання й стимулювання власного пошуку і відкриття задатків вихованця.

В умовах післядипломної освіти і курсів підвищення кваліфікації важливо навчити вчителя розробляти технології формування рефлексивних умінь та фахових компетентностей.

Невміння оперувати педагогічною рефлексією створює умови залежності вчителя від зовнішнього впливу. Він стає виконавцем, а не творцем особистісної педагогічної діяльності, яка набуває стереотипності. Потреба у рефлексії виникає тоді, коли педагогічна ситуація висуває вимоги вирішення проблеми і віднаходження нестандартного виходу з неї.

Індивідуальна освітньо-професійна програма вчителя — це компас його самоосвітньої діяльності на шляху до вдосконалення фахової майстерності. Конкретна наповнюваність самоосвітнього розвитку залежить від власних вікових особливостей вчителя, професійного статусу, рівня фахової підготовки, його особистісних вподобань і культури, власного педагогічного стилю, рівнів готовності учнів, якими він опікується, загальною психолого-педагогічною атмосферою в колективі тощо. Самоосвітня затребуваність упереджує його професійну обмеженість. Це свідомо обраний процес пізнання і збагачення особистості. Шкода, що зазвичай він здійснюється не самовмотивовано, а за адміністративними чи методичної служби вказівками. Такий підхід не завжди є результативним.

Система освітніх послуг в межах курсів підвищення кваліфікації забезпечує значно дієвіші результати. Це педагогічні майданчики, де вчитель знаходить відповіді на затребувані інтереси, збагачується інноваційними педагогічними ідеями, рефлексує з колегами-новаторами, обмінюючись родзинками досвіду.

Саме від професійної майстерності і рівня підготовленості вчителя значною мірою залежить успішність учнів при вивченні будь-якого предмета. Забезпечити фахівця практикою володіння новими освітніми методиками і технологіями у процесі педагогічної діяльності — цільове завдання курсів підвищення кваліфікації. І все ж, послуговуючись викладеним вище, лівова частка в самоосвітній діяльності вчителя належить умінню самостійно здобувати знання й усвідомлювати їх роль і значимість у професійній діяльності.

Забезпечити ефективну самоосвітню діяльність вчителя — провідна мета курсів підвищення кваліфікації. Саме тому освітніми програмами передбачено значний відсоток навчального часу на самостійну роботу і семінарсько-практичні заняття, де відбувається презентування засвоєного матеріалу і вирішуються рефлексивні завдання його практичного застосування в освітньому процесі. Це один з найважливіших цільових показників освітньої траєкторії професійного зростання вчителя.

Самоосвіта вчителя, безумовно, потребує контролю. Першою сходинкою цього процесу є діагностика, яка визначає стан його фахової підготовки і напрямок самоосвітньої діяльності.

У межах сучасної педагогіки є чималий арсенал валідних діагностичних засобів (анкети, питальники, тести тощо), здатних встановити методичні і професійні рівні вчителя. Важлива роль у цей період відводиться з'ясуванню його готовності постійно зростати і розвивати власну креативність.

Результативність цих заходів досягається за умов продумано спланованої діяльності і вмотивованості вчителя працювати за обраною темою. Її доцільно визначати шляхом анкетування чи в ході співбесіди. На цьому етапі важливо акцентувати увагу на комплексності самоосвітньої теми, яка б поєднувала професійні, виховні і психологічні аспекти.

Отже, план професійного самовдосконалення буде оптимальним, якщо забезпечить освіченість вчителя як фахівця, підвищить ефективність навченості з предмету, утвердить його особистісну гуманістичну парадигму, сприятиме розвитку творчого потенціалу і креативності мислення.

А головне, самоосвіта не повинна зводитись до знанневої реставрації того, що він отримав у закладі освіти, а сприяти набуттю нових компетенцій і компетентностей в галузі педагогіки і психології, віднаходженню нових напрямків методичного і організаційного змісту в освітньому процесі, визначенню й усвідомленню на науковому рівні педагогічних проблем, які обумовлюють труднощі в освітній діяльності.

Отже, раціональне планування самоосвіти вчителя має бути поступально свідомим, а це означає, що, з одного боку, він має адекватно оцінювати свої особистісні досягнення і прогалини, з іншого — усвідомлювати, які завдання ставить перед ним, як професіоналом, суспільство. Провідною ознакою самоосвітнього процесу особистості вчителя є не тільки його власне професійне зростання, а й поетапний розвиток учнів як особистостей у системі сучасної громадської спільноти.

Цікавою є наукова позиція, що самоосвіта виражається як декілька «само»: самооцінка — оцінка власних можливостей; самовизначеність — усвідомлення власних інтересів і віднаходження особистої потреби в суспільстві; самоорганізованість — вибір пізнавальних джерел, адекватних власним запитам і можливостям самоосвітньої форми, плануванню й організуванню професійної діяльності; самореалізованість — реалізування власних спроможностей; самокритика — критичне оцінювання переваг і недоліків своїх дій; самоконтролювання — вміння тримати на контролі власні дії; саморозвиток — результативність самоосвітньої діяльності [5 — 7, 11].

У свій час Ернест Хемінгуей зазначив, що ніхто не здатен оцінити особистість краще, ніж це зробить вона сама.

Учитель не тільки обіймає посаду, а визначає її імідж змістом і характером власної педагогічної праці. Отже, розбудова освіти пов'язана з професійним розвитком вчителя, його вмінням фахово вдосконалюватись і розвиватись у швидкозмінному світі. Це обумовлює процес його становлення як проблему загальнодержавну, вирішення якої набуває пріоритетної спрямованості.

Досвід, який переростає у професійну майстерність, оцінюється складниками професійної діяльності вчителя і виражається філософією процесів безперервності, системності, багатогранності, якості, гнучкості, природності, самооцінювання і оцінку праці в межах досягнень особистості.

Будь-яке оцінювання — це порівняльний процес результату з бажаним чи нормативним. Результативність праці має бути доказовою і переконливою, своєрідним «досьє успіхів». Технологією вираження оцінки діяльності педагога визнано «Портфоліо» як індивідуальний накопичувач досягнень вчителя, де систематизовано здобутки, чітко визначено напрями процесів росту, що забезпечує надання слухних порад від зовнішніх консультантів (колеги, адміністрація) і спрямовує власний самоосвітній розвиток у правильному руслі, обумовлює

об'єктивність в оцінюванні педагогічної праці (атестація, отримання категорій, посад, конкурсне зростання).

Це власний план презентації потенційних можливостей у професійній кар'єрі. Портфоліо забезпечує висвітлення досягнень можливостей і спонукає вчителя до критичного осмислення його індивідуальної професійної праці. Пошук відповідей на вирішення виявлених проблем породжує напрям оптимального шляху індивідуального вдосконалення. У наукових розвідках детально описано процеси і механізми формування Портфоліо (структура, складники, процедура захисту, види) [8 — 10, 12].

Підсумовуючи, зазначимо, що мобільні процеси у суспільному житті висунули нові вимоги до професійних якостей працівника освітньої сфери: від бази знань — до постійного їх розширення і оновлення. Змінюються характер і зміст, форми і види післядипломної освіти. Нова освітня парадигма, всупереч традиційній стабільності, вимагає від працівника освіти готовності протистояти конкурентності, вміння бути гнучким, мобільно адаптуватись до нових перетворень, внутрішньої неупередженості і потреби в неперервності освіти.

У подальшому наші наукові пошуки передбачаємо зосередити на виявленні нових резервів у системі післядипломної педагогічної освіти і значимості технологій цифровізації в її якості і ефективності.

Література

1. Закон України «Про вищу освіту»: від 05.02.2021 р. № 1216-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 11.09.2024)

2. Закон України «Про освіту» №2145-VIII від 05.09.2017 зі змінами 2024). URL: https://urist.com.ua/act/pro_osvitu (дата звернення: 11.09.2024).

3. Воротишкова І. Форми індивідуалізації професійного розвитку вчителів у післядипломній педагогічній

освіті. URL: <https://www.researchgate.net/publication/319914083> (дата звернення: 07.05.2024).

4. Гончарова Н. О. Проєктування кар'єри як детермінанти професійної підготовки вчителів. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/6133> (дата звернення: 10.05.2024).

5. Хименець В. В. Інноваційно-освітня діяльність. URL: <http://www.visnyk-ekon-old.uzhnu.edu.ua/images/>

pubs/47/2/47_2_8.pdf (дата звернення: 25.05.2024).

6. Дубровіна І. В. Актуальні питання організації самоосвітньої діяльності вчителів музики в системі післядипломної освіти. URL: <https://int-konf.org/ru/2016/sotsium-nauka-kultura-18-20-01-2016/1202-dubrovina-i-v-aktualni-pitannya-organizatsiji-samoosvitnoji-diyalnosti-vchiteliv-muziki-v-sistemi-pislyadiplomnoji-osviti> (дата звернення: 25.07.2024).

7. Зязюн І. А. Неперервний розвиток і саморозвиток педагогічної майстерності вчителя у післядипломний період. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2012_29_4 (дата звернення: 25.07.2024).

8. *Методичний вісник: Портфоліо як засіб підвищення якості освіти.* (вип. 2) / Упор. Л. Скальська, О. Нижник, А. Дутчак. URL: <https://ippro.if.ua/urprav1> (дата звернення: 10.08.2024).

9. Каденко І. В., Щетиніна А. С. Феномен професійного розвитку в сучасному освітньому середовищі // Педагогіка

формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019. № 67, Т. 2.

10. Ілляхова М. Безперервний професійний розвиток науково-педагогічних працівників у контексті розвитку європейського освітнього простору // Вісник Нац. ун-ту «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г. Шевченка. Сер.: Педагогічні науки. 2019. Вип. 1. С. 55–60. URL: <https://visnyk.chnpu.edu.ua/download/vs157/13.pdf> (дата звернення: 09.09.2024).

11. *Безперервний професійний розвиток вчителів іноземних мов в Україні та за кордоном* : моногр. / О.В. Вознюк, О.С. Гуманкова, С.В. Деньгаєва та інш. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2023. 364 с. http://eprints.zu.edu.ua/36809/1/МОНО%20каф%20анг%20мови%20_2023%20ЖДУ_правка.pdf (дата звернення: 25.07.2024).

12. Хомич Л. Вчитель нової української школи: вектори професійного розвитку // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2021. № 2. С. 168–177. [https://doi.org/10.35387/od.2\(20\).2021.168-176](https://doi.org/10.35387/od.2(20).2021.168-176)

21.10.2024

Відомості про автора:

Черновол-Ткаченко Раїса Іванівна — кандидат педагогічних наук, професор, директор Інституту післядипломної освіти; Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди; Харків, Україна; email: ipopedraisa@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6292-6170>